

ERZURUM-KARS DEPREMİ (30 EKİM 1983) İLE AŞKALE DEPREMLERİ (25–28 MART 2004) SONRASI İNŞA EDİLMİŞ OLAN AFET KONUTLARININ COĞRAFI AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMALARI

Geographic Comparison of Disaster Homes Built after Erzurum-Kars Earthquake (30 October 1983) and Aşkale Earthquakes (25–28 March 2004)

Yrd. Doç.Dr. Yaşar GÖK*

ÖZET

Bu araştırma ile doğal afetler sonrası yeniden inşa edilen kırsal yerleşmeler ve konutlarının, yörelerin ve çağın şartlarına uygun olup olmadıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Erzurum-Kars Depremi (30 Ekim 1983) ve Aşkale Depremleri (25–28 Mart 2004) sonrası yeniden inşa edilmiş olan kır yerleşmeleri ile konutları mukayeseli olarak incelenmiştir.

Öncelikle her iki depremden sonra, yeniden inşa edilen köylerin yerleri ile konutlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, Aşkale depremlerinden sonra inşa edilen konutların hem sosyal hayat, hem de çağdaşlık yönünden daha üstün oldukları tespit edilmiştir. Yine her iki afet konutlarının, yörenin geleneksel konutları ile mukayesesi yapılarak, afet konutlarının üstünlükleri ortaya konulmuştur.

Sonuçta, hem Erzurum-Kars Depremi (30 Ekim 1983) sonrası, hem de Aşkale Depremleri (25–28 Mart 2004) sonrası inşa edilmiş olan afet konutlarının, geleneksel konutlarla mukayese edilemeyecek kadar üstünlükleri vardır. Ancak, Türkiye’de köy konutları sigorta kapsamına alınmadığından, ağır hasar gören köylerin yeniden inşasını Devlet üstlenmektedir. Bu itibarla, bundan sonra inşa edilecek konutların; yörelerin coğrafi özellikleri ile sosyo-ekonomik ve kültürel şartlarına uygun şekilde planlanmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Deprem, afet konutu, Erzurum-Kars Depremi, Aşkale Depremleri.

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı
ygok@atauni.edu.tr.

ABSTRACT

This study sought to reveal whether rural settlements and dwellings rebuilt following natural disasters comply with the modern conditions required by the region. Within this framework, rural settlements built after the Erzurum-Kars Earthquake (30 October 1983) and Aşkale Earthquakes (25–28 March 2004) were examined comparatively.

First of all, the villages which were reconstructed after both earthquakes were compared in terms of location and dwellings. It was determined that dwellings build after the Aşkale earthquakes were superior in terms of both social life and meeting modern living standards compared to previous dwellings. The study also revealed the superiority of disaster homes over the traditional dwellings of that region.

In conclusion, the disaster homes constructed after both the Erzurum-Kars Earthquake (30 October 1983) and Aşkale Earthquakes (25–28 March 2004) provide clear benefits over traditional dwellings. However, as the village dwellings are not included in insurance coverage in Turkey, the State assumes the responsibility for reconstruction of heavily damaged villages. In this respect, we believe that it will be appropriate to build future dwellings in ways that conform to the socio-economic and cultural conditions and geographic features of these regions.

Key Words: *Earthquake, disaster home, Erzurum-Kars Earthquake, Aşkale Earthquakes*

Giriş

Ülkemizin deprem kuşağında yer almasından dolayı, zaman zaman depremler meydana gelmekte, özellikle geleneksel yapının yoğun olduğu kırsal yerleşmelerde ağır hasarlara neden olmaktadır. Erzurum ili ve yakın çevresindeki kırsal yerleşmelerde de geleneksel yapının yaygın olması nedeniyle, 5–6 büyüklüğünde depremler de bile köy konutları ağır hasar görebilmekte ve hatta can kayıpları olmaktadır. Bu nedenle, ağır hasarlı yerleşmelerin yeniden inşası gerekmektedir.

Bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de yıkıcı depremlerden sonra, ağır hasar gören yerleşmelerin yeniden inşası söz konusudur. Ancak, gelişmiş ülkelerde, bu tür yerleşmelerin inşasında sigorta şirketleri sorumluluk almak zorundadır. Çünkü konut sahipleri konutlarını doğal afetlere karşı sigorta ettirmektedirler. Türkiye’de ise, 17 Ağustos 1999 Marmara Depremine kadar, ağır hasar gören bütün konutların yeniden yapımını Devlet üstleniyordu. Söz konusu depremin oldukça büyük çaplı bir hasara yol açması nedeniyle, olayın önemi kavranmış ve devlete büyük miktarda ekonomik yük getirdiği anlaşılmıştır. Bu yüzden, ülkemizde de 27 Ağustos 1999 tarih ve 4452 Sayılı Kanun ve bu kanuna dayalı olarak çıkarılan 25 Kasım 1999 tarih ve 587 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 9. maddesi ile konutlara deprem sigortası yaptırılması zorunluluğu getirilmiştir.

Deprem sigortası için getirilen yasal zorunluluğun kapsam alanı ise, söz konusu kararnamenin 2. maddesi uyarınca **tapuya kayıtlı** konutlarla sınırlı kalmıştır. Tapuya kayıtlı olmayan konutların malikleri ise isteseler bile deprem sigorta yaptıramamaktadırlar. İşte bu nedenle, tapuya kayıtlı ve depremlerde ağır hasar gören konutlardan deprem sigortası olanların bedeli ilgili sigorta şirketi tarafından karşılanabilmektedir. Ancak, belediye örgütlü yerleşmelerde ruhsata bağlı ve tapulu konutların **sigortalı olmamaları** ve ağır hasar görmeleri durumunda, hasar bedeli almaları mümkün değildir.

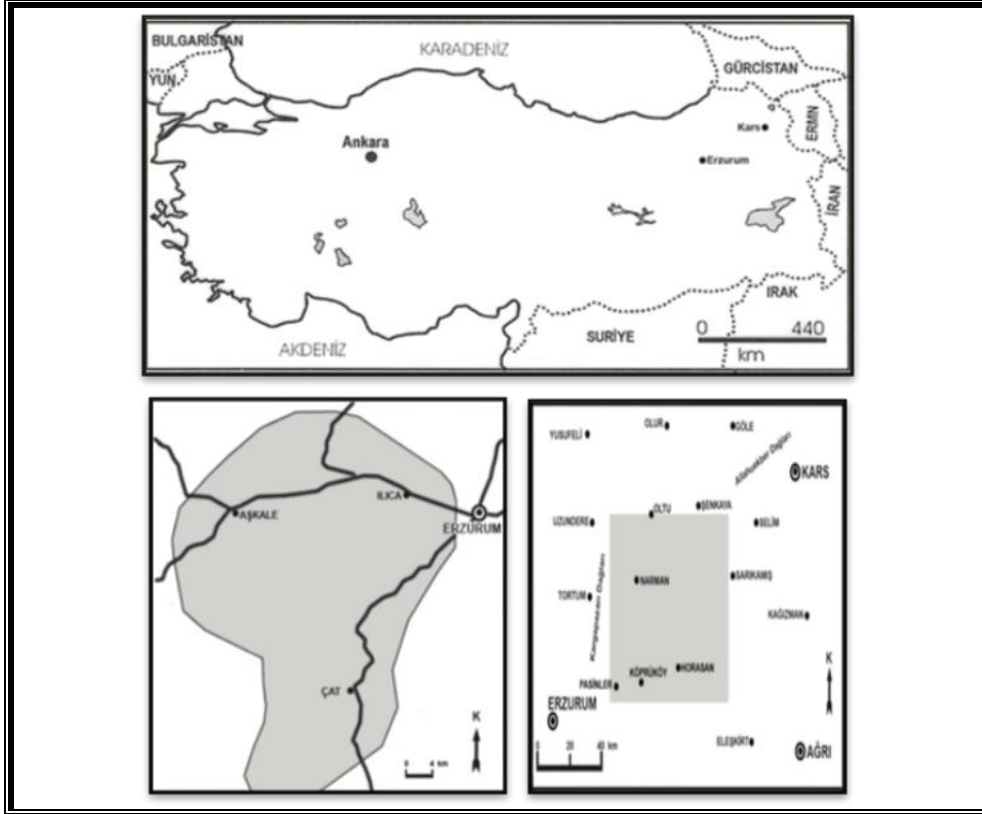
Zorunlu Deprem Sigortasının **tapuyla sınırlı** olması, imar yasasına tabi bulunmayan ve dolayısıyla tapu kaydı bulunmayan, kır yerleşmelerinin deprem sigortası dışında kalmalarına neden olmuştur. Çünkü 4452 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 12. maddesine göre, sigorta yükümlülüklerinin belirlenmesi ve takibinde, **ilgili valilik veya belediye ile tapu sicil müdürlüklerinin kayıtlarından yararlanır** hükmü bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, herhangi bir yere kaydı bulunmayan konutların sigortalanması mümkün değildir. Bu yüzden, tapusu bulunmayan kır konutlarının depremlerde ağır hasar görmesi halinde, konutların yeniden inşa edilmesi görevi Devlete kalmaktadır.

Sigorta kapsamı dışında kalan kır yerleşmelerindeki depremler nedeniyle yeniden inşası öngörülen yerleşmelerin; yer tespiti, konutların planlanması ve inşasını üstlenen Devlet ise, ilgili kurumlar aracılığıyla bu işleri yürütmektedir. Gerek hak sahiplerinin belirlenmesi, gerekse yer tespiti ve konut planlamalarında çoğu kere merkezi bir anlayışla karar verilmektedir. Bu yüzden, yer seçiminde ve konutların bölümlendirilmesinde birtakım yanlışlıklar ve eksiklikler olabilmektedir. Devletin yeteri kadar harcama ve yatırım yapmasına rağmen, inşa edilen konutların birçoğu boş kalmakta veya mevcut konutlara uygun olmayan tarzda eklentiler yapılmaktadır.

Bu durumu gören ilgili ve yetkililer, son yıllarda meydana gelen depremler nedeniyle, kır yerleşmelerinin planlamasını mümkün olduğu kadar, hem yörenin hem de çağın şartlarına uygun yapmaya özen göstermektedirler. Bu çerçevede, 30 Ekim 1983 Erzurum-Kars Depremi ve 25-28 Mart 2004 Aşkale Depremleri sonrasında yeniden inşa edilen kır yerleşmelerinin konutları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

1- Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Araştırma sahasının bir kısmı, Erzurum-Kars illeri sınırlarının içerisinde olup, ağırlıklı olarak Horasan, Narman, Pasinler, Köprüköy (Erzurum) ve Sarıkamış (Kars) ilçelerinin bazı köylerini kapsamaktadır. Diğer bölümü ise, Aşkale (Erzurum) ilçesine bağlı bir kısım kır yerleşmelerinden oluşmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü'nde yer alan saha, depremler bakımından aktif yerlerdir. Büyük çoğunluğu 2.derece deprem kuşağında kalan sahanın bir kısmı da 1.derece deprem kuşağında bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Erzurum-Kars Depremi (30 Ekim 1983) ve Aşkale Depremlerinin (25-28 Mart 2004) etki sahaları.

2- Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, deprem kuşağında bulunan ve depremlerde sürekli zarar gören kır yerleşmelerinin yeniden yapılandırılması sırasında yerleşmelerin yer seçimi ve özellikle de konutların planlamasında; ekonomik, sosyal ve kültürel hususların dikkate alınarak konutların inşası ile ilgili 30 Ekim 1983 depreminden ve 25-28 Mart 2004 depremlerinden sonra inşa edilmiş bulunan yerleşmeleri ve konutları çeşitli yönleriyle **karşılaştırmalı olarak** incelemektir. Önceki yıllarda yapılan konutlara göre gelişmeler varsa bunları ortaya koymaktır. Her şeye rağmen, sonradan yapılan konutlarda da eksiklikler varsa, bu eksikliklerin neler olduğu hususunu belirtmektir. Böylece, bundan sonra inşa edilecek kır yerleşmelerinin kuruluş yeri ve konutlarının planlanmasında bu eksikliklerin de giderilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Bu amaçla, daha önce bu depremlerle ilgili olarak yapılan çalışmaların taranıp değerlendirilmesinin yanı sıra yerinde yapılan gözlem ve mülakat sonuçlarının derlenmesi yoluna gidilmiştir. Yapılan karşılaştırmalarda coğrafi bakış açısı esas alınmış, ilerleyen yıllarda çeşitli nedenlerle yapılması muhtemel afet konutlarının daha kullanışlı ve çağdaş olabilmesi için çıkarımlarda bulunulmuştur. Söz konusu yöntemle hazırlanan analitik çalışmada, her iki deprem sonrasında yeniden inşa edilen yerleşmelere ilişkin değerlendirme ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Yer seçimi ve konut özellikleri gibi iki önemli kritere dayalı olarak yapılan karşılaştırma ve değerlendirmeler çerçevesinde bir sonuç bölümü ile hedeflenen çıkarımların ortaya konulması sağlanmıştır.

3- Erzurum-Kars Depremi (30 Ekim 1983) ve Aşkale Depremleri

30 Ekim 1983 Erzurum-Kars Depreminde Erzurum'un Horasan, Narman, Pasinler, Köprüköy, Oltu ve Şenkaya ilçelerine bağlı 89 yerleşme ile Kars'ın Sarıkamış ilçesine bağlı 8 yerleşmede farklı sayılarda konutlar ağır hasar görmüştür. Bu yerleşmelerden Horasan'a bağlı 14, Narman'a bağlı 10 ve Sarıkamış'a bağlı 2 köyün tüm konutları ağır hasar gördüğünden, 26 yerleşmenin yeri değiştirilmiştir.

25–28 Mart 2004 Aşkale Depremlerinde Ilıca, Aşkale ve Çat ilçeleri ile Erzurum Merkez İlçeye bağlı 68 yerleşmede hasar meydana gelmiştir. Toplam 2139 konut ve ahırın ağır hasar gördüğü bu depremlerde; 43 köyde 1 ile 30 arasında konut ve ahır, 25 köyde ise 30 ile 197 arasında konut ve ahır ağır hasar görmüştür. Hasar durumuna göre bazı köylerin yeri tamamen değiştirilirken, kısmen yenilenenler ise, ya eski yerleşmede ya da eski yerleşmenin yakınındaki bir alanda inşa edilmiştir.

4- 30 Ekim 1983 Depremi ve 25–28 Mart 2004 Depremleri Sonrası İnşa Edilen Köylerin Yer Seçiminin Ekonomik Yönden Karşılaştırılması

Yerleşime açılacak alanların yer seçiminde zemin etütleri sağlıklı bir biçimde yapılmalı ve deprem riski taşıyan yerlerden uzak alanlar seçilmelidir (Şahin, Sipahioğlu, 2002: 52). Bu husus pek dikkate alınmadan, yeri değiştirilen köylere yeni yerleşim alanı olarak, mümkün olduğunca hemen eski yerleşmenin yakınındaki yerler tercih edilmiştir. Böyle bir tercih yapılırken, zemin mekaniği, yol, su ve benzeri altyapı imkânlarının varlığının yanı sıra, yerin yerleşmenin inşası bakımından kolaylığı göz önünde bulundurulmuştur. Çok sayıda konutun ağır hasar gördüğü yerleşmelerde çoğunlukla eski

yerleşme yerleri tercih edilmemiştir. Çünkü ağır hasarlı konutların eski yerleşme yerinde yapılmasını engelleyen zorluklar vardır. Bu zorluklar; yıkık ve ağır hasarlı binanın enkazının kaldırılması işinin uzun ve inşaata başlamayı geciktirmesi, enkazın kaldırılması durumunda bile yeni yapılacak yapı temellerinin hafriyatının alınmasının zaman alması, uygulanması düşünülen yapı projelerinin mevcut parsellere uymaması gibi nedenlerle bağlantılıdır (Ünal Vd., 1993: 33).

Marmara Depremi'nden (17 Ağustos 1999) sonra, yeni yerleşmelerin yer tespitinde çok titiz davranılmış, eski yerleşmelere uzak olsa da zemin mekaniği bakımından uygun alanlar tercih edilmiştir. Örneğin Yalova'daki yeni yerleşim alanlarından birisi, şehir merkezine 7 km mesafede bulunan Elmalık ve Kâzimiye köyleri sınırındadır (Ceylan, 2003: 149). Aşkale Depremlerinden (25–28 Mart 2004) sonra, yeni yerleşim alanlarının belirlenmesinde ise, zemin mekaniğinin yanı sıra, yeni yerleşim yerinin mümkün olduğunca, eski yerleşmeye yakın olması tercih edilmiştir. İstisnai olarak da biraz daha uzakta inşa edilenler de vardır. Örneğin Tebrizcik köyünün bir kısmı yenilenmiş olup, yeni yerleşim yeri eski yerleşmenin yaklaşık 1,5–2 km daha kuzeyinde bulunmaktadır.

Erzurum-Kars Depremden (1983) etkilenen köylerin önceki yerleri, çoğunlukla eğimli ve tarımsal imkânı bulunmayan kıraç mera arazileridir. Bölgedeki köylerin tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomisini dikkate aldığımızda, köylerin yerlerinin değiştirilmesinin, verimli tarım arazilerinin azalmasına neden olduğunu söyleyebiliriz (Gök, 2001: 155). Bazı köylerin yeni yerleşim yerleri, tarımsal faaliyetler bakımından yörenin önemli sayılan arazileri olup, bu faaliyetler için önem arz etmektedir. Örneğin, Horasan'a bağlı; Gerek, Akçataş, Hacıahmet, Dönertaş ve Çamlıkale, Sarıkamış'a bağlı; Akören ve Balabantaş köylerinin yeni yerleşim alanları, deprem öncesi ailelerin; patates, fasulye gibi sebze türlerinin yetiştirilmesinin yanı sıra tahıl ve kaba yem üretiminin en verimli alanları durumunda idi. Bu araziler şimdilerde tümüyle konut alanına dönüşmüş bulunmaktadır (Fotoğraf 1).

Kuruluş yerleri açısından değerlendirdiğimizde, Aşkale depremlerinden (2004) sonra yeniden kurulan köylerin yerlerinin daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Tazegül, Ortabahçe, Merdiven gibi köyler hem zemin bakımından daha güvenli hem de verimsiz arazilerde kurulmuşlardır. Bu bakımdan, Erzurum-Kars Depreminden (1983) sonra inşa edilen köylerden daha uygun zemin ve arazilerde kuruldukları söylenebilir. Ancak, Aşkale depremleri sonrasında yer belirlemesi yapılırken, bazı köylerin yeni alanları eski yerleşmenin oldukça uzağında ve tarım alanları üzerinde kurulmuştur. Örneğin Paşayurdu köyü, Erzurum-Erzincan karayolu kenarındaki verimli tarım arazileri üzerine kurulmuştur. Ulaşım bakımından daha uygun bir yer olan bu yerin seçiminde köy halkının da etkisi olmuştur. Yine Tebrizcik köyünün yeni yerleşmesi de, eski Kandilli karayolu kenarındaki tarım arazileri üzerinde bulunmaktadır. Buna benzer bir örnek, Erzurum-Kars depreminden sonra inşa edilen yerleşmelerde de mevcut olup, Horasan ilçesine bağlı Kırdikme köyü, yine köylülerin ısrarı üzerine, Erzurum-Kars kara ve demiryolu güzergahına çok yakın bir konumda inşa edilmiştir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 1. 1983 depremi sonrasında verimli tarım arazileri üzerinde kurulmuş bulunan Gerek (Horasan) köyü.

Fotoğraf 2. 1983 depreminden sonra Erzurum-Kars kara ve demiryolu kenarında kurulmuş olan Kırkdikme (Horasan) köyü.

Görüldüğü üzere, hem Erzurum-Kars Depremi (1983) hem de Aşkale Depremleri (2004) sonrası bir kısım köylerin yeri değiştirilmiştir. Yer değişikliği yapılırken, çoğunlukla

eski yerleşmelerin yakınındaki araziler tercih edilmiş olup, çok az sayıdaki yerleşme daha uzak konumlarda kurulmuştur. Yörenin önemli geçim kaynağı olan, tarım arazilerinin korunması bakımından değerlendirdiğimizde, Erzurum-Kars Depremi sonrası yeniden inşa edilen köylerin daha çok verimli tarım arazileri üzerinde kurulduğu, buna karşın Aşkale Depremlerinden sonra yeniden kurulan köylerin ise, daha çok tarım dışı arazilerde inşa edildiği görülmüştür (Fotoğraf 3). Bu da gösteriyor ki, tarım arazilerinin önemi giderek daha fazla anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 3. Aşkale depremlerinden sonra tarım dışı arazi üzerinde yeniden kurulmuş olan Merdiven (Aşkale) köyü.

5- Kuruluş Yerlerinin İklim ve Ulaşım Bakımından Karşılaştırılması

Soğuk iklim bölgelerindeki kır yerleşmelerinin kuruluş yerleri çoğunlukla tarım arazilerinin dışında, mümkün olduğunca soğuktan korunaklı ve güneye dönük yerlerdir. İnceleme sahamız da, soğuk iklim şartlarının hüküm sürdüğü bir yer olması nedeniyle, afetler sonrası yeniden inşa edilen yerleşme yerlerinin belirlenmesinde de bu durumun dikkate alınması gerekmektedir. Ancak, daha önce de vurgulandığı üzere, depremlerden sonra yeni yerleşim alanlarının belirlenmesinde; tarım arazileri, iklim, ulaşım vb. hususlara bakılmaksızın yer belirlemesi yapılabilmektedir. Bu husus, Erzurum-Kars Depremi (1983) sonrası inşa edilen köy yerleşmelerinde daha çok dikkat çekmekte olup, birkaç köyün kurulduğu alan bölgenin iklim şartlarına uygun olmayan konumlardır.

Bilindiği üzere, akarsu vadileri, depremsellik bakımından daha labil yerlerdir. Bu bakımdan, bu tür alanlardaki yerleşmelerin depremlerden daha fazla etkilenmeleri söz konusudur. Ancak, soğuk iklim şartlarının hüküm sürdüğü yerlerde, vadiler ve alçak alanlar hem iklim özellikleri bakımından daha uygun şartlara sahiptir, hem de ulaşım kolaylıkları vardır. Bu nedenle, yöredeki eski yerleşmelerin büyük çoğunluğu vadi içlerinde ve alçak

düzlüklerde kurulmuşlardır (Fotoğraf 4). Zorunlu olmadıkça tepelik alanlar ve yüksek kesimler tercih edilmemiştir. Deprem sonrası, yeniden inşa edilen bazı köylerin kuruluşunda ise, bu durum göz önünde bulundurulmamıştır.

Fotoğraf 4.Yürükatlı (Horasan) köyünün 1983 depremi öncesi vadi içerisindeki yeri.

Horasan ilçesine bağlı Kızılarkale, Yukarı Bademözü ve Yürükatlı köyleri ile Sarıkamış ilçesine bağlı Balabantaş köyleri daha önce bir akarsu vadisinde iken, yeni köylerin bulunduğu yerler, vadilerden 150-200 m daha yüksek bir tepenin üzerinde kurulmuşlardır. Bu yerler, özellikle kış aylarında soğuk rüzgarlara açık konumlar olup, kışların uzun ve sert geçtiği bölgede, konutların aşırı derecede soğumasına neden olmaktadır. Yine Narman ilçesine bağlı Taşburun, Göllü ve Pınaryolu köylerinin de eski yerleşme yerleri vadi içinde olup, soğuklardan korunaklı yerlerdir. Şimdiki yerleri ise, diğer yüksek yerlerde kurulmuş köylerden çok daha yüksek konumlar olup, kışın soğukların ve tipinin çok fazla etkili olduğu alanlardır.

Aşkale Depremlerinden (2004) sonra yeniden inşa edilen köylerin büyük çoğunluğunun yeni yerleri, eski yerleşme yerlerinden çok farklı konumlar olmadığından, iklim ve ulaşım bakımından eleştirilecek konumlar değildir. Hatta bazı yerleşme alanlarının yeni yerlerinin seçiminde güneşe dönük yerlerin seçilmiş olması da bir avantaj olarak görülmektedir. Bu yerleşmeler içerisinde sadece Tazegül köyünün yeni yerleşme alanı, eski yerleşmeye göre daha dezavantajlı bir konumdur. Eski yerleşme bir vadi içerisinde iken, yenisi yaklaşık 40-50 m yüksekteki bir düzlükte kurulmuştur. Bu yer, açık bir alan olduğundan, kış aylarında soğuk rüzgarların ve tipinin etkisinde kalacak ve konutların soğumasına neden olacak özelliktedir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Aşkale depremlerinden sonra açık alanda kurulmuş bulunan Tazegül (Aşkale) köyü.

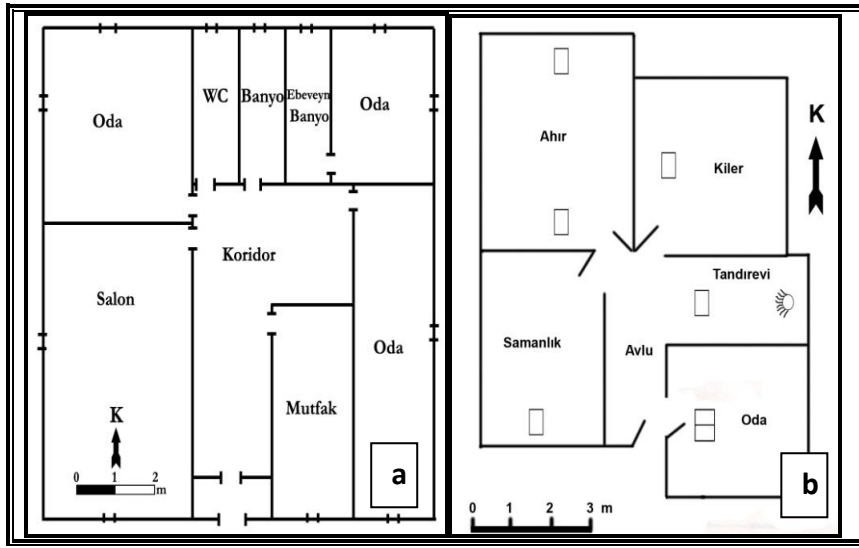
Yeni yerleşim alanlarını, ulaşım bakımından değerlendirecek olursak, yine Erzurum-Kars (1983) depremi sonrası yeniden kurulan köylerden bir kısmının, eski yerleşme yerine göre ulaşım sorunu yaşadığını söyleyebiliriz. Bilindiği üzere, soğuk iklim şartlarının hüküm sürdüğü yerlerde, alçak kesimler ve özellikle vadiler, ulaşım bakımından oldukça kolaylık sağlamaktadırlar. Bu bakımdan eski yerleşme yerleri vadi içinde olup da, yüksek alanlara taşınmış olan köyler hem iklim hem de ulaşım da sorun yaşamaktadırlar. Özellikle kış aylarında kar ve tipinin yoğun olduğu günlerde, tepelik alanlardaki köylerin ulaşımı aksamakta birkaç gün süre ile ulaşım kesintiye uğrayabilmektedir. Örneğin, Horasan'ın Kızılarkale köyü ile Narman'ın Taşburun ve Pınaryolu köylerinin ulaşımı kış aylarında sık sık kesintiye uğramaktadır. Aşkale Depremleri (2004) sonrası inşa edilmiş köylerin ulaşım bakımından bu tür sorunları yoktur. Çünkü, yeni yerleri ile eski yerleri arasında ulaşım bakımından fazla bir farklılık söz konusu değildir.

6- Konutların Ekonomik ve Sosyal Yönden Karşılaştırılması

Herhangi bir yerde, yerleşmelerin kuruluşu ve nüfusun varlığı ekonomik bir faaliyetin yapılmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik faaliyetin fiilen yapılmadığı yerlerde ise, mevcut nüfusun ihtiyaçları dışarıdan karşılanmaktadır. İnceleme sahasındaki nüfusun ekonomik faaliyetleri ise, ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıktır. Bu bakımdan, konutların inşasında bizzat meskenin yanı sıra, tarım ve hayvancılık için gerekli olan eklentilerin de bulunması gerekmektedir.

Erzurum-Kars Depremi (1983) ile Aşkale Depremleri (2004) sonrası yapılan konutların, yöredeki ailelerin ekonomik faaliyetleri bakımından değerlendirilmesine geçmeden önce, depremlerden önce ailelerin sahip olduğu konutların ekonomik fonksiyonlarına bakmak yararlı olacaktır. Her iki yörede mali durumu iyi olan bazı ailelerin

konutları, ailenin sosyal yaşantısına cevap verebilecek büyüklükte ve ihtiyaç duyulan bölmeleri sahiptir (Şekil 2). Bu ailelerin ahır, samanlık ve tandır evi gibi eklentileri de mevcut olup, bu eklentiler bizzat meskenlerden ayrıdır. Mali durumu iyi olmayan ailelerin, meskenleri ise daha ilkel olup, bütün eklentiler aynı çatı altında ve bitişik olarak inşa edilmiştir. Bu meskenlerde dikkat çekici bir özellik evin tek bir odası olmasına rağmen, ekonomik faaliyetlere ilişkin bölmelerin (ahır, samanlık, kiler ve tandır evi) varlığıdır.

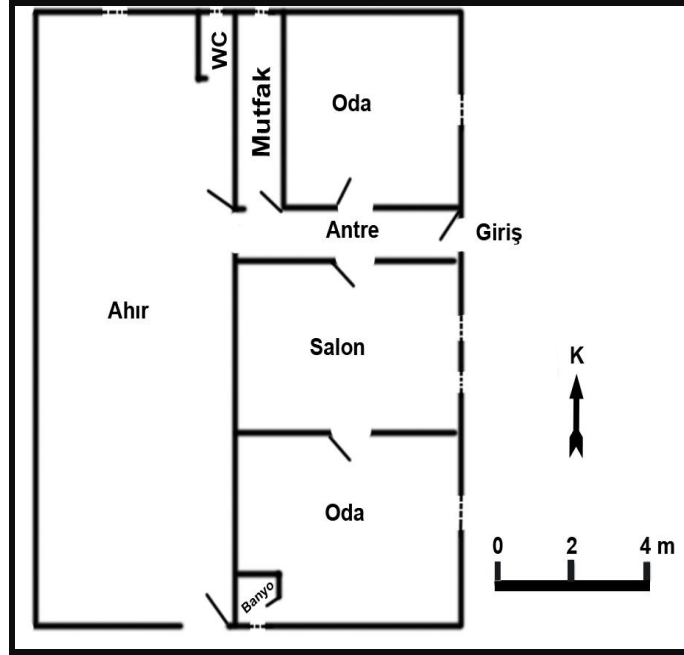

Şekil 2. a) Ortabahçe (Aşkale) köyünde mali durumu iyi olan bir ailenin konut planı **b)** Gerek (Horasan) köyünde geleneksel bir konut planı.

Yörenin ekonomik faaliyetlerinde benzerlikler olduğundan, depremlerin etkilediği yerlerdeki önceki konutlarda büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Çünkü her iki deprem sahasında da ekonomik faaliyetler tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bu duruma göre, depremlerden sonra inşa edilen konutların da benzer özelliklere sahip olması gerekirdi. Ancak, ne Erzurum-Kars depreminden sonra ne de Aşkale depremlerinden sonra inşa edilen konutların hiçbiri, tümüyle deprem öncesindeki konutların eklentilerine sahip değildir.

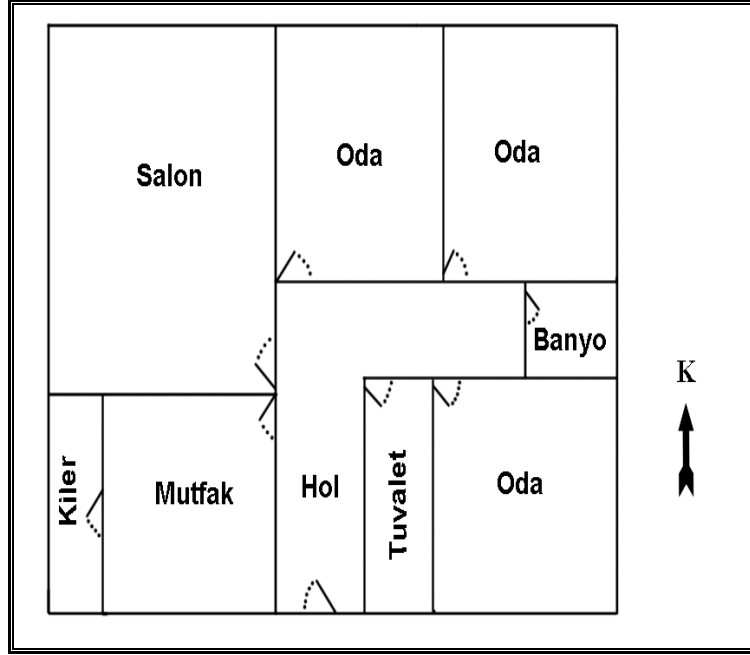
Erzurum-Kars Depremi (1983) sonrası yapılan konutlar iki bölümden meydana gelmiş olup, birinci bölümde bizzat mesken yer alırken, bitişğinde ve aynı çatı altında ahır bulunmaktadır. Toplam 140 m² den oluşan konutların yarısı (70 m²) mesken olarak; 2 oda 1 salon ve küçük bir mutfak olarak düzenlenmiş, kalan yarısı (70 m²) da hayvan barınağı şeklinde düzenlenmiştir. Banyo, odalardan birisinin içerisinde, WC ise ahırın bir köşesinde ve üzeri açık olarak tanzim edilmiştir. Konutların bu kısmının, deprem öncesi birçok ailenin konutundan daha mükemmel olduğu söylenebilir. Ahır kısmı da, çok fazla hayvan varlığı olmayan aileler için yeterli olabilecek büyüklüktedir. Ancak, daha önce de vurgulandığı gibi, konutlar eklentiler bakımından yeterli olmayıp; tandır evi, kiler ve samanlık gibi

eklentileri mevcut olmadığı gibi, banyo ve tuvaletin hem yerleri uygun değil, hem de çok basit olarak düzenlenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Erzurum-Kars Depremi sonrası inşa edilmiş konutların planı.

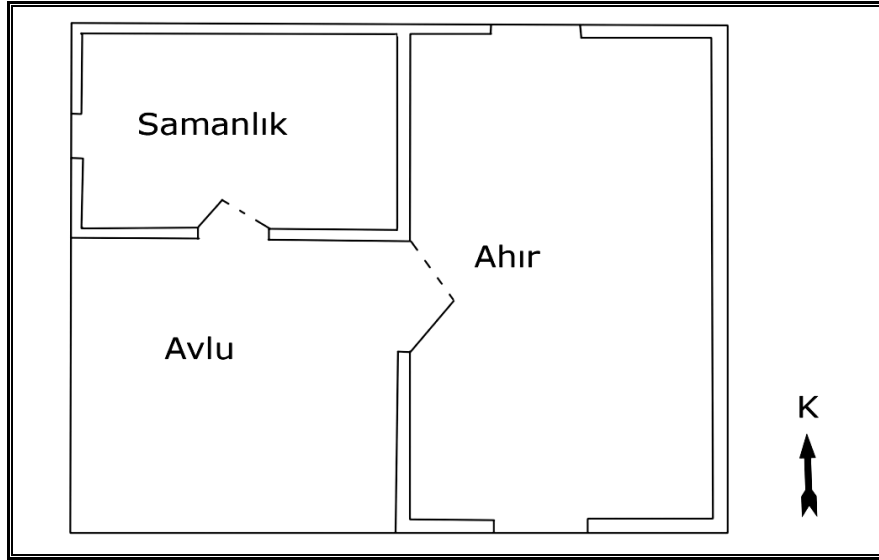
Aşkale depremlerinden sonra yapılan konutların, bizzat mesken kısımları 99 m² olup, son derecede modern, ailelerin sosyal hayatı için uygun ve yeteri kadar bölmelere sahip bulunmaktadır. Bu yüzden, tek katlı olarak inşa edilmiş olan konutlar ideal şartlara sahiptir diyebiliriz. Bu konutlar yeterli bölmelere sahip olduğu gibi, sosyal hayatın ihtiyaçlarına göre ve çağın şartlarına uygun olarak düzenlenmişlerdir (Şekil 4). Örneğin köy şartlarına göre modern sayılabilecek; mutfak, banyo ve tuvalet bölmeleri bulunmaktadır (Fotoğraf 6). İki katlı konutlar ise 174 m² olup, bizzat mesken kısmı yine aynı plan dahilinde yapıldığından, konutların bu kısmı uygun ve yeterlidir. Ancak, zemin katındaki ahır kısmı ile samanlık yeri, yöredeki hayvancılık potansiyeline göre yeterli olmayıp, çok az sayıda ailenin ihtiyacına cevap verebilecek büyüklüktedir. Müstakil olarak (63 m²) inşa edilmiş ahırlar da yine çok küçük ölçekli olduklarından, hayvancılık faaliyetlerine çok elverişli değiller (Şekil 5).

Şekil 4. Aşkale depremlerinden sonra inşa edilen konutun planı (ölçeksiz).

Fotoğraf 6. Aşkale depremlerinden sonra inşa edilmiş bulunan konutların mutfağından bir görünüm.

Şekil 5. Aşkale depremlerinden sonra inşa edilmiş olan müstakil ahır planı (ölçeksiz).

Aşkale depremlerinden sonra inşa edilen konutların ahır kısmının yetersizliğinin yanı sıra, bazı ailelerin konutlarının parçalanmış olması daha önem arz etmektedir. Özellikle yerleşmenin bir kısmının yenilediği köylerde bu durum oldukça sorun teşkil etmeye başlamıştır. Örneğin Paşayurdu ve Tebrizcik köylerinde eski köyler ile yeni yerleşmeler arasında 1,5 ile 2 km kadar bir mesafe bulunmakta, konutların bir kısmı eski yerleşmede, daha verimsiz bir arazi üzerinde kalırken, yeni yerleşme yeri daha kuzeydeki tarım arazileri üzerinde kurulmuştur. Daha da kötü olanı ise, yeni yerleşim alanında bazı ailelere sadece konut, bazılarında da sadece ahır yapılmıştır. Bir bakıma, ailelerin yaşama alanı ile ekonomik faaliyet yeri parçalanmıştır (Fotoğraf 7).

Bu sakıncalarına rağmen, konutları yenilenen ailelerin bir afet nedeniyle de olsa, çağdaş bir konuta kavuşmuş olması önemli bir imkandır. Bilindiği gibi, depremin şiddetini ve hasarını artıran önemli faktörlerden biri de, deprem yöresindeki yapıların inşasında kullanılan malzemenin kalitesi, teknik ve işçilik oluşturmaktadır (Biricik, Ceylan, Ünlü, 1996: 12). Yörede inşa edilen konutlar bu özelliklere sahip olduğundan, herhangi bir afet karşısında ağır hasar görmeleri söz konusu değildir. Bu nedenle yöre insanı için iyi bir imkan olduğu ifade edilebilir (Gök, Zaman, Altaş, 2007: 132).

Buna karşın, 1983 depremi sonrasında yeniden kurulan köylerde ailelerin yaşama alanı ile ekonomik faaliyetleri birlikte düşünülmüştür. Yerleşim yeri ve konutları planlanırken, bizzat meskenlerle önemli eklentisi olan ahırlar birlikte planlanmıştır. Bu bakımdan 1983 depremi sonrası inşa edilen konutların planlaması yörenin şartlarına daha uygun olmuştur (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 7. Paşayurdu köyünün yeni yerleşmesinde birkaç aileye sadece ahır inşa edilmiştir. (eski köye 2 km uzaklıkta).

Fotoğraf 8. 1983 depremi sonrası mesken ve ahırın aynı çatı altında birlikte inşa edildiği tek katlı konut.

Bu farklılığın ortaya çıkmasının asıl nedeni ise, konutlardaki hasar tespitine yönelik çalışmalardan kaynaklanmıştır. 1983 depremi sonrası hasar tespitleri yapılırken,

konutu ağır hasar gören ailelerin ahırları da ağır hasarlı olarak kabul edilmiştir. Aşkale depremlerinden sonra yapılan hasar tespitlerinde ise, hangi ünite ağır hasar görmüş ise ona göre hak sahipliği belirlenmiştir. Bizzat meskeni ağır hasar görene sadece mesken, yalnız ahır hasar görene ahır, hem meskeni hem de ahır hasar görene de mesken-ahır birlikte inşa edilmiştir.

Bu uygulamalar nedeniyle, 1983 depreminden sonra inşa edilen köylerde tek tip konutlar yapılmış iken, Aşkale depremlerinden sonra inşa edilen köylerde üç tip konut yapılmıştır. Konutların bir kısmı zemin katı ahır birinci katı mesken olmak üzere 2 katlı, bazıları sadece tek katlı mesken, bazıları da tek katlı ahır şeklinde inşa edilmiştir (Fotoğraf 9-10).

Fotoğraf 9. Aşkale depremlerinden sonra tek katlı olarak inşa edilmiş bir konut (ahır eklentisi olmayan).

7- Depremlerden Önceki Konutlar ile Depremlerden Sonra İnşa Edilen Konutların Karşılaştırılması

Aynı bölgede yaklaşık 20 yıl arayla meydana gelen iki depremden sonra kırsal yerleşmelerde yapılan afet konutlarının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel karşılaştırılmasının yanı sıra, önceki konutlarla deprem sonrasında inşa edilen konutların da mukayese edilmesinde yarar olacağına inanıyoruz. Bu nedenle, öncelikle 1983 depremi ile 2004 Aşkale depremlerinin etkili olduğu yerlerdeki köylerin geleneksel konutları ile depremden sonra yapılan afet konutlarını karşılaştırdığımızda, çok büyük farklılıkların olduğu görülür. Her şeyden önce, geleneksel yerleşmeler ve konutlar herhangi bir plan ve düzene göre değil, gelişigüzel inşa edilmişlerdir.

Kırsal yerleşmelerde meskenlerin plan modelleri ile bölge iklim özellikleri arasında, yakın bir paralellik vardır. Gerçekten de, meskenlerin aileye (ailenin barınmasına) yönelik ev kısmı ile ek yapıları, iç bölgelerin yüksek kesimdeki köylerinde, genellikle bir arada ve çoğunca da birbirine bitişik olarak yapılır. Meskenin içinde, ek yapıları (ahır, ağıl, samanlık, kiler, ambar, tezeklik vbg) koridorlar açılmakta ve evle ek yapılar, genel olarak, aynı çatı altında bulunmaktadır. Bu mesken tipine **bitişik ev tipi** denir. Bu kırsal ev tipini hazırlayan nedenler, kuşkusuz sadece bölgenin iklim özelliklerine dayandırılmaz. Bunda, ailelerin ekonomik düzeyleri ve hatta kültürel yapılarının da etkileri vardır (Doğanay, 1997: 367).

Fotoğraf 10. Aşkale depremlerinden sonra ahır eklentisi ile birlikte inşa edilmiş olan 2 katlı bir konut.

Köy meskenleri, kullanılan inşa gereçleri, fonksiyonları ve fizyonomileri ile içinde buldukları coğrafi mekânın doğal şartlarının yanında, meskenleri kullanan kişilerin ekonomik faaliyet türleri ve sosyo-ekonomik düzeyleri ile de yakından ilişkilidir. Nitekim meskenler, sadece içinde yer aldıkları doğal çevre şartlarıyla değil, kendini meydana getiren insanların faaliyetlerine, kültürüne, sosyo-ekonomik şartlarına bağlı olarak da çeşitli şekil ve özellik kazanmaktadırlar. Bu nedenle, meskenler, her şeyden önce doğal çevre şartları ile insan ve faaliyetlerinin bir eseri olarak kabul edilmektedir (Tunçdilek, 1967: 51).

Geleneksel yerleşmelerdeki konutların büyük çoğunluğu çevreden temin edilen malzemelerle ve basit şekilde yapılmışlardır (Fotoğraf 11). Çok az bir kısmı ise, kısmen modern sayılabilecek tarzda ve çağdaş malzemelerle inşa edilmişlerdir (Fotoğraf 12). Ancak, konutların bölümlendirilmesi ve dış görünüş bakımından, her iki şekilde de bir planlama ve mimari yapıdan söz etmek pek mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle, deprem öncesinde aileler tarafından yapılan konutlar, herhangi bir plan dâhilinde inşa edilmemişlerdir.

Erzurum-Kars Depremi (30 Ekim 1983) İle Aşkale Depremleri (25–28 Mart 2004) Sonrası İnşa Edilmiş Olan Afet Konutlarının Coğrafi Açidan Karşılaştırılmaları

Fotoğraf 11. Yıldırım (Horasan) köyünde çevreden temin edilen malzemelerle inşa edilmiş konutlar.

Fotoğraf 12. Yukarı Kızılca (Horasan) köyünde kısmen modern ve çağdaş malzemelerle yapılmış bir konut.

Depremlerden sonra inşa edilen yerleşmelerde her şeyden önce, konutların inşası bir plan dâhilinde yapılmış olup, konutlar belli bir düzene göre yerleştirilmiştir (Fotoğraf 13). Öte yandan, konutların bölümleri standart olup, görüntülerinde bir uyum mevcuttur.

Dolayısıyla, depremlerden sonra inşa edilen konutlar hem planlama yönünden, hem de sosyal hayat bakımından geleneksel konutlardan daha üstün özelliklere sahiptir.

Fotoğraf 13. Deprem sonrası planlı bir şekilde inşa edilmiş olan Küçükgeçit (Aşkale) köyü.

Yukarıda sayılan özelliklerden daha önemli olanı ise, depremlere karşı olan dayanıklılıktır. Bu bakımdan da deprem öncesi konutlar ile afetlerden sonra inşa edilen konutları mukayese ettiğimizde, elbette deprem sonrası yapılan konutların daha güvenli olduğunu söyleyebiliriz. Geleneksel tarzda inşa edilmiş olan konutlar depreme karşı dayanıklı olsalardı, ağır şekilde hasar görmezlerdi. Konutların büyük çoğunluğunun ağır hasar gördüğü yerleşmelerde okul ve cami gibi yapıların ayakta kalmış olması da bu durumu kanıtlar niteliktedir (Fotoğraf 14).

Fotoğraf 14. Erzurum-Kars Depreminde (30 Ekim 1983) köy konutlarının tümüyle ağır hasar gördüğü Gerek (Horasan) köyü camii.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, Erzurum-Kars Bölümü'nde yaklaşık 20 yıl arayla meydana gelen depremlerden sonra, inşa edilmiş olan afet konutlarının, sosyal ve ekonomik yönden bazı eksiklikleri bulunmasına rağmen, deprem öncesinde ailelerin kendi imkânları ile inşa etmiş oldukları konutlardan daha dayanıklı ve daha modern konutlar olduğu muhakkaktır. Erzurum-Kars Depremi (30 Ekim 1983) sonrasında yapılan konutlar ile Aşkale Depremleri (25–28 Mart 2004) sonrasında inşa edilen konutları mukayese ettiğimizde ise, yine önemli farklılıkların olduğunu söyleyebiliriz.

Her şeyden önce, Aşkale depremleri sonrasında inşa edilen konutlar daha modern ve ailelerin sosyal hayatına daha uygun bir yapı tarzına sahip bulunmaktadır. Erzurum-Kars depremi sonrasındaki konutlarda bizzat mesken 2 oda bir salon olarak düzenlenmiştir. Konutun önemli bölmelerinden olan; mutfak, banyo ve tuvalet gibi kısımları, son derece basit ve kullanıma pek uygun olmayan yerlere konulmuştur. Aşkale depremlerinden sonra yapılan konutlar 3 oda bir salon olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, konut içerisinde; mutfak, banyo ve tuvalet gibi bölmeler de çağın şartlarına uygun ve modern olarak yapılmıştır. Bu durum üzerinde aradan geçen 20 yıllık süre zarfında inşaat teknolojisinde meydana gelen gelişmelerin de büyük payı bulunmaktadır. Dolayısıyla, Aşkale Depremlerinden sonra yapılan afet konutlarının bölgede daha önce inşa edilmiş tüm afet konutlarına göre her bakımdan üstün olduğu ifade edilebilir.

Önceki afet konutlarına kıyasla; depreme dayanıklılık, çağdaşlık ve sosyal imkânlar bakımından daha üstün olan Aşkale deprem konutlarının göze çarpan en önemli eksikliği ise ahırın çok küçük olmasıdır. Toplam 63 m² olarak planlanmış olan ahırın

yaklaşık yarısı avlu ve samanlık olup, yarısı da bizzat hayvan barınağıdır. Bu da çok az sayıda (3–5 hayvan) hayvanın barınmasına yetecek kadar bir yerdir. Ahırlarla ilgili diğer bir sorun da, bazı ailelerin sadece ahırları ağır hasarlı sayıldığı için, yeni yerleşim alanlarında bu aileler için sadece ahır inşa edilmiş olmasıdır. Bazı ailelerin de sadece bizzat meskenleri ağır hasarlı kabul edildiğinden, bunlara da ahır eklentisi olmayan tek katlı konutlar inşa edilmiştir. Her iki halde de, konutlar ile konutların ayrılmaz bir eklentisi olan ahırlar 1,5–2 km kadar uzak konumlardadır. Bölgenin uzun ve şiddetli kış şartları nedeniyle, bu kadar uzak mesafede bulunan hayvanların kış aylarında bakımı ve beslenmesinin son derece zor olacağı bir gerçektir. Bu nedenle, bundan sonra bölgede yeniden yapılması planlanan yerleşmelerde, konutlar ve eklentilerinin birbirinden çok uzak konumlarda inşa edilmemesi daha uygun olacaktır.

Kaynakça

- Biricik, A.S., Ceylan, M.A., Ünlü, M.,** 1995, 1 Ekim 1995 Dinar Depremi, İstanbul.
- Ceylan, M.A.,** 2003, Marmara Depreminin (17 Ağustos 1999) Yalova Şehrine Etkileri. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Doğanay, H.,** 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 2982, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Gök, Y.,** 1996, Erzurum-Kars Depreminin (30 Ekim 1983) Ekonomik ve Sosyal Sonuçları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Gök, Y.,** 2001, *Erzurum-Kars Depreminden (1983) Sonra Yeri Değişen Yerleşmeler*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı : 5, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Gök, Y., Altaş, N.T., Zaman, S.,** 2007, *Aşkale Depremleri ve Etkileri*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı : 17, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Gök, Y., Zaman, S., Altaş, N.T.,** 2007, *Aşkale Depremlerinden Sonra İnşa Edilen Konutların Sosyo-Ekonomik Yönünden İncelenmesi*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 18, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Şahin, C., Sipahioğlu, Ş.,** 2002, Doğal Afetler ve Türkiye. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık Turizm Sanayi Ticaret Ltd. Şti. (Ümit Ofset Matbaacılık), Ankara.
- Tunçdilek, N.,** 1967, Türkiye İskan Coğrafyası, Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri). İstanbul Edebiyat Fak. Yay. No: 1283, İstanbul.
- Ünal, E., vd.,** 1993, 13 Mart 1992 Erzincan Depremi, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Ankara.

Erzurum-Kars Depremi (30 Ekim 1983) İle Aşkale Depremleri (25-28 Mart 2004) Sonrası İnşa Edilmiş Olan Afet Konutlarının Coğrafi Açidan Karşılaştırılmaları